

16. Jaroszyński M. Samorząd terytorjalny w Polsce. Stan obecny. Wnioski do reformy / M. Jaroszyński. - Warszawa: Towarzystwo wydawnicze «Ignis», 1923. – 142 s.
17. ДАВО, ф.46, оп.9-а, спр.349-а. – 147 арк.
18. Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – 1920. – №62. – Poz.398.

Мартынюк Я.Н. ПОДДЕРЖКА ОБРАЗОВАНИЯ ОРГАНАМИ ТЕРРИТОРИАЛЬНОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ НА ВОЛЫНИ В ПЕРИОД МЕЖДУ ДВУМЯ ВОЙНАМИ.

Статья посвящена исследованию территориального самоуправления на Волыни в период между двумя мировыми войнами (1921-1939 гг.). На основании анализа изданных и архивных источников, а также научной литературы, дана характеристика некоторых аспектов деятельности органов самоуправления в сфере поддержки образования местного населения. Отмечены ошибки и просчеты в исполняемой самоуправлением работе, проанализированы ее региональные особенности. В результате проведенного исследования сделаны соответствующие выводы и обобщения.

Ключевые слова: Волынское воеводство, территориальное самоуправление, гмина, сеймик, повит, магистрат.

Martyniuk Y.M. SUPPORT OF EDUCATION BY THE LOCAL SELF-GOVERNING BODIES IN VOLYN DURING THE PERIOD BETWEEN THE WARS.

The article is dedicated to the investigation of the institute of the local self-governing, which functioned in Volyn during the period between the wars (1921-1939). It summarizes scientific literature, published and archival source and characterizes certain aspects of self-government activities in support of local education. The author analyzed mistakes and errors in the self-government, reveals its regional features, and makes proper conclusions and generalizations.

Key words: Volyn principality, local self-governing, gmina, povit, sejm, magistrate.

УДК [94: 061.2] (477) «192 / 193»

О. О. Стадник

ПРОФСПІЛКОВІ ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНИ ЯК ЗАСІБ КОМУНІСТИЧНОГО ВПЛИВУ НА НАСЕЛЕННЯ В 1920-Х – НА ПОЧАТКУ 1930-Х РОКІВ

В роботі, на основі опублікованих і неопублікованих джерел, висвітлено діяльність профспілкових організацій в Україні в роки нової економічної політики на початку 30-х рр., та подано їх коротку характеристику. Автор показує процес перетворення профспілок в придаток командно-адміністративної системи, яка складається в 20-х – 30-х роках ХХ ст.

Ключові слова: профспілки, робітники, законодавство, захист, нова економічна політика (НЕП), економічна і культурно-освітня діяльність, радянський режим.

Пріоритетним напрямком історичних досліджень в сучасній Україні стали проблеми становлення громадянського суспільства. Демократичне, правове і соціальне суспільство вимагає від держави здійснення активної послідовної політики, спрямованої на досягнення соціальної згоди, захист прав та інтересів своїх громадян, забезпечення належних умов їх праці.

Велику роль у захисті трудових прав та інтересів громадян виконують профспілки, діяльність яких спрямована на вдосконалення систем і механізмів соціального захисту своїх членів, забезпечення соціальних гарантій та максимальної ефективності у поєднанні інтересів держави і суспільства. Тому створення впливових профспілок, спроможних дієво захищати інтереси своїх працівників – невід’ємний атрибут цивілізованої держави.

З часу проголошення незалежності держава сприяє розвитку громадської активності, творчої ініціативи громадян і створює належні умови для діяльності професійних об’єднань. Однак не зважаючи на те, що профспілкові організації України наразі проводять значну систематичну роботу по захисту прав та інтересів своїх працівників, ця проблема залишається достатньо гострою. У суспільстві зберігається недовіра до професійних спілок, які, декларуючи захист прав трудящих, протягом десятиріч радянської влади в дійсності обстоювали інтереси держави. Тому необхідністю стає вивчення досвіду діяльності профспілкових організацій Української республіки у 20-х – 30-х рр. ХХ ст., особливо їх ролі і місця в умовах, коли закладалися підвалини радянського більшовицького режиму. Питання організації і роботи профспілок у цей період не втратило актуальності і на сьогоднішній день. Потрібно по-новому

висвітлити їх діяльність по створенню і вдосконаленню системи соціального захисту працівників, з'ясувати їх реальну, а не декларативну сутність, розкрити проблеми і суперечності у діяльності профспілкових організацій.

Питанню діяльності профспілок присвячено чимало досліджень. Історіографія питання умовно ділиться на два періоди: радянська і сучасна. Праці радянського періоду носять в цілому тенденційний характер, їм притаманний догматичний підхід до висвітлення ролі і місця профспілкових організацій у соціально-політичній системі радянського суспільства. Дослідження 20-х – 30-х рр. містять значний фактичний матеріал, насичені солідними статистичними даними. Однак головною сферою діяльності профспілок вважається виробництво, а соціальна політика, захист інтересів трудящих розглядається як другорядне. Йдеться також про активну підтримку членами профспілок офіційного політичного курсу держави [1]. У 50-х – 80-х рр. з'являються праці узагальнюючого характеру, написані у історико-партійному плані і присвячені досвіду «соціалістичних перетворень». Вони чітко підпорядковані вимогам системи, про творчі пошуки вчених не може бути й мови [2]. Істотно новий підхід щодо вивчення діяльності громадських організацій, в тому числі і професійних спілок у досліджуваний період, розпочинається з 1991 р. У них відзначено, що соціальна роль профспілок у 20-ті – 30-ті рр. була послаблена, вони перетворювалися на слухняних виконавців будь-яких наказів партії, а партія ретельно контролювала профспілкові організації, вимагаючи, щоб громадське життя в жодному разі не суперечило офіційній комуністичній доктрині [3]. Сучасні дослідники, базуючись на новій концепції політичної системи тоталітарного суспільства, розглядають різні аспекти діяльності профспілок, визначають їх роль у соціальній політиці, виробничому та культурно-освітньому житті всіх прошарків населення, механізми посилення адміністративно-партійного контролю за їх роботою [4].

Метою статті є вивчення діяльності профспілкових організацій УСРР як складової частини радянської тоталітарної системи у період її становлення, розкриття форм та методів роботи профспілок у 20-ті – 30-ті рр. ХХ ст., впливу ідеологізації на зміст цих громадських організацій та залежності їх функціонування від суспільно-політичних процесів.

Прийшовши до влади, більшовики за короткий час монополізували керівництво громадськими організаціями. На початку 1920-х років розпочинається процес утвердження радянського режиму. На території України насаджується нова комуністична ідеологія, що визначає подальший економічний, політичний і суспільний розвиток республіки. Важливу роль у цій системі мали відігравати професійні спілки.

У одній зі своїх праць, присвяченій міжвоєнному періоду нашої історії, с. Кульчицький на прикладі гострого протистояння між Леніним і Троцьким показує, наскільки значимими для більшовицького режиму були профспілкові організації [5, с. 98]. Вони були одними з найбільш масових громадських організацій, об'єднуючи основну частину робітників, селян, інтелігенції. На відміну від інших, які або ліквідовувались, або перетворювались в інші, мали вузьку функціональну спрямованість, профспілки постійно діяли як ланка політичної системи, що пов'язувала владу з масами.

Ленін розглядав профспілки як канал зв'язку з масами, знаряддя впливу на них, засіб використання партією їх енергії та ініціативи. За допомогою цих органів можна було забезпечити партійний контроль над кожним робітником або службовцем. Але VI конференція КП(б)У, яка відбулася у грудні 1921 р., відзначила, що поряд з виконанням завдань державного і господарського будівництва та вихованням комуністичної свідомості своїх членів, профспілки мають захищати економічні інтереси працівників [6, с. 160]. Отже, профспілковим організаціям надавалися певні повноваження у сфері соціальної політики.

Попри такі наміри щодо визначення ролі профспілок в радянському суспільстві, повною несподіванкою для більшовиків стали масові добровільні виходи членів із профспілкових організацій. Зменшення чисельності членів профспілок спостерігається по всіх губерніях України. Так, у Одеській губернії їх кількість зменшилася на 65,5%, у Київській – на 42,8%, у Полтавській – на 42,5%, у Катеринославській – на 39%, у Донецькій – на 36%. Пік масових виходів припадає на 1922 р. Якщо в липні 1921 р. членством у профспілках України було охоплено 1.473.682 чол., то у жовтні 1922 р. – 794.350 чол. Таким чином, за 15 місяців кількість членів союзів зменшилася на 46% [7, с. 62].

На тій же VI Всеукраїнській конференції КП(б)У говорилося, що «... профспілковий рух настільки виснажений, що ми фактично втратили можливість проводити комуністичний

вплив на робітничі маси...» [6, с. 111]. Не жалкували більшовицькі лідери лише за скороченням профспілок вчителів, лікарів, учених. У деяких губерніях зменшення кількості членів цих об'єднань становило близько 50%. Так, у Київській губернії вона скоротилася на 51,6%, у Полтавській – 40,7% [8, с. 30].

Однією із причин такого становища було зменшення чисельності робітників та службовців у республіці. Після семи років безперервних війн і революцій економіка України була майже повністю зруйнована. Наприклад, провідна галузь господарства Поділля – цукрова у 1921 р. виробила лише 375 тис. пуд. цукру, що становило 4% довоєнного виробництва цієї продукції [9, с. 66]. Наступною причиною скорочення був перехід до нової економічної політики та дозволу приватної власності і підприємництва. Частина промислового пролетаріату України на початку 1920-х рр. була ще тісно пов'язана з сільським господарством, прагнула до заможнішого життя і включалася у приватну торгівлю. Однак робітники залишали фабрики і заводи не лише з власної ініціативи. Внаслідок з переходом багатьох підприємств на нові економічні засади відбувалося закономірне скорочення кадрів. І, насамкінець, третьою причиною зменшення кількості членів профспілок була неувага, іноді нехтування профлідерами їх реальних потреб.

Через деякий час, з поступовим відродженням економіки у роки НЕПу, влада не тільки зуміла впоратися з профспілковою кризою, а й використати її для проведення змін у організаційно-структурній роботі самих профспілкових організацій з метою більш ефективного їх використання у соціально-економічних перетвореннях. Профспілки було перебудовано за виробничо-галузевим принципом. Тобто, усі працівники одного підприємства або установи, незалежно від професії, об'єднувалися в одну галузеву спілку. Вступ до спілки не був чітко обумовленим, що давало їй керівникам можливість приймати до організації цілі трудові колективи без особистої згоди на те їх членів. На 1921 р. в Україні нараховувалося 24 галузеві спілки, які очолювали всеукраїнські комітети. Крім того, існувало 40 окружних рад, що керували профспілковими організаціями на місцях. Весь профспілковий рух республіки очолювала Всеукраїнська рада професійних спілок [10, с. 13].

У грудні 1922 р. ВУЦВК увів у дію Кодекс законів про працю УССР. Нагляд за виконанням усіма підприємствами, установами, господарствами і особами усіх постанов КЗоТу, декретів, інструкцій, розпоряджень, які торкалися умов праці, охорони здоров'я та життя працівників, покладался на спеціальні інспекції, створені при Уповнаркомі праці України – праці, технічну і санітарну. Інспектори праці обиралися на визначений строк радами профспілок і затверджувалися Уповнаркомпраці. До середини 1923 р. у країні нараховувалося 142 інспектори праці, 39 санітарних і 73 технічних інспектори [11, с. 426].

Первинним органом профспілки на підприємстві, в установі або в господарстві вважався комітет робітників і службовців або заміняючий його делегат – уповноважений союзу. До його функцій входили: нагляд за точним виконанням установлених законом норм з охорони праці, соціального страхування, виплатою заробітної плати, дотриманням правил санітарії, техніки безпеки, а також допомога державним органам по охороні праці.

За цим документом профспілки отримали широкі права – законодавчої ініціативи, представництва у господарських органах та співучасті в управлінні виробництвом. В законі проголошувалося: «Професійні виробничі спілки, які об'єднують громадян, що працюють за наймом у державних, громадських і приватних підприємствах, мають право виступати перед різними органами від імені працівників за наймом як сторона, що укладає колективні договори, а також бути їхнім представником з усіх питань праці і побуту» [12, с. 95]. Профспілкові організації, таким чином, мали виконувати своє основне завдання – захищати права і інтереси своїх членів, виступати за поліпшення умов праці, введення 8-годинного робочого дня, надання регулярних відпусток, підвищення зарплатні, видачі соцстрахівських засобів, дотримання колективних договорів, у складанні яких брали участь. У 1923 р. було укладено 40 тис. таких договорів, у 1926 – 200 тис., у 1928 р. – 274 тис.

Однак ці права не забезпечувалися належними політичними та економічними гарантіями. Без підкріплення майновими правами участь робітників в управлінні залишалася нестабільною, і в умовах компартійної диктатури приводила не до розширення демократії, а до подальшого одержавлення профспілкових організацій шляхом їх «зрощення» з господарськими органами.

Не зменшувалося державно-партійне втручання у роботу профспілок. Накази з їх боку були прямими і обов'язковими для виконання усіма організаціями. Керівну роль згори до низу у профспілках компартія реалізовувала через тих членів союзів, які були членами партії. Так, серед членів низових осередків профспілок Донбасу комуністів нараховувалося 27%, Харкова – 21%, Одеси – 12%, Вінниці – 8,7% [11, с. 95]. Таким чином, найбільша концентрація партійних сил спостерігається в основному в індустріальних спілках та промислових губерніях.

Наповнення членами партії всіх керівних профспілкових осередків на місцях було принциповим завданням більшовицького режиму. Тільки в цьому вбачалася ефективність проведення потрібної політики серед трудящих мас. Питання про кількість комуністів у профспілкових комітетах завжди вважалося одним з основних питань кадрової політики партії. Наприклад, на XII з'їзді РКП(б) серед інших нагальних для більшовиків питань, пов'язаних з профспілковим рухом, зазначалося, що у Харківській губернії серед 146 діючих фабрично-заводських комітетів 70 не мають у своєму складі жодного комуніста. А з 99 членів Всеукраїнської ради професійних спілок 13 не є членами партії. Така ситуація розцінювалася як значний недолік у роботі республіканського та губернського керівництва [11, с. 27].

З остаточним встановленням радянської влади було задекларовано утвердження диктатури єдиної соціальної верстви – пролетаріату. Тому більшовики будь-якою ціною намагалися втримати під своїм контролем робітничі маси. Одним із шляхів досягнення цієї мети було згуртування їх навколо «оновлених» профспілок. «Завдання полягає в тому, - йшлося вже на X з'їзді партії, - щоб ще більше завоювати для радянської держави ці масові безпартійні організації, де могли б перебувати робітники різних політичних поглядів, грамотні і не грамотні, віруючі і не віруючі...» [6, с. 234]. Відразу після закінчення з'їзду в Україні ініціюється проведення «тижнів професійного руху». Це не були заклики профспілкових лідерів до боротьби за права робітників, підвищення заробітної плати чи покращення умов життя і праці. «Основним завданням «тижня» є те, щоб відірвати кожного члена профспілки від його другорядних завдань і посвятити його в ті завдання, які ставить перед собою професійний рух». Завдання були нагальні і практичні: робота спілок повинна бути зорієнтована на залучення широких робітничих мас до активної участі по відновленню економічної могутності країни [13, с. 161]. За допомогою профспілок в умовах нової економічної політики пролетаріат отримує нове соціальне обличчя. Тепер це вже не наймані робітники, які змушені продавати свою робочу силу, а політично свідомий, згуртований у профспілкові колективи клас, який знищив капіталістичну систему господарювання, утвердив робітничо-селянську власність на засоби виробництва та спрямував радянське суспільство по шляху комунізму.

Окрім участі у господарському будівництві профспілки брали участь у політичних кампаніях, зокрема, у виборах до Рад – їх члени входили до складу виборчих комісій, підтримували заходи агітаційного характеру. В одному з повідомлень профспілкових організацій Подільської губернії зазначалося: «У Вінницькому і Лєтичівському повітах перевибори сільрад проведено успішно. Встановлено контакти з цукровиками, Робітземлісом, залізничниками» [14, арк. 60].

Ще одним напрямком роботи профспілок у період НЕПу була культурно-освітня робота. При спілках діяли школи лікнепу. Так, у 1923 р. у Подільській губернії нараховувалося 136 таких шкіл, у Волинській – 150. Школи діяли на кошти профспілкових організацій, оскільки видатків на цю справу з державного та місцевого бюджетів явно не вистачало. У звіті Всеукраїнської ради профспілок за 1926 р. відзначалося, що «частина профспілок через кволість органів Наркомпросу на місцях була змушена взяти на себе всю роботу щодо лікнепу... Асигнування на лікнеп фігурують у бюджеті кожної спілки і становлять за рік значну суму – 400000 крб.» [15, с. 338]. З метою охоплення якомога більшої кількості членів профспілок комуністичним впливом при школах пропонувалося організувати бібліотеки, читальні, проводити бесіди, обговорювати книги. У циркулярному листі ЦК Всеросійської спілки металістів про бібліотечну роботу від 22 липня 1922 р. підкреслювалося, що створені при профспілках бібліотеки повинні «сприяти розумовому і духовному розкріпаченню широких робітничих мас, розвитку у них класової самосвідомості, виробленню і зміцненню комуністичної свідомості» [16, арк. 137]. А II з'їзд профспілок України, який відбувся у листопаді 1924 р., визначив головним завданням цих організацій у галузі бібліотечної роботи не тільки постачання літератури, але й участь у політосвітніх заходах та вилученні з бібліотек «шкідливої» літератури.

Не припиняючи ідеологічного впливу та намагаючись контролювати навіть дозвілля робітників і їх сімей, радянська влада повсюдно, на всіх підприємствах створює різні профспілкові клуби, червоні куточки та інші осередки комуністичної агітації і пропаганди. Кількість робітників, охоплених клубною роботою, постійно відслідковується і має свою статистику. Так, на 1 січня 1925 р. в Україні нараховувалося 6 тис. червоних куточків та 1 тис. профспілкових клубів, а членами останніх вважалося 264 тис. чол. [17, с. 56].

Однак культуробуду можна назвати однією з найбільш слабких ланок профспілкової роботи. Її розвиток гальмувався відсутністю потрібних приміщень та досвідчених культпрацівників, недостатністю коштів та недоцільністю їх витрат, відсутністю належного керівництва. Левова частка коштів йшла на утримання апарату і адміністративно-господарські потреби, і лише мізерні видатки – на культурно-освітню діяльність. У шкіряників, наприклад, з 254 крб. на місяць на апарат витрачалося 238, а на культпотреби – 16, у металістів – 25 з 392 крб., а у хіміків – жодного [18, с. 33].

За роки відбудовного періоду кількість профспілок суттєво зросла. Станом на 1 квітня 1925 р. профспілкові організації України нараховували уже 1 млн. 287 тис. 855 членів. У Волинській губернії профспілковим рухом було охоплено 48 тис. 750 чол., у Донецькій – 285 тис. 708 чол., у Катеринославській – 159 тис. 909 чол., у Київській – 197 тис., у Одеській – 172 тис. 035 чол., у Подільській – 77 тис. 066 чол., у Харківській – 186 тис. 373 чол., у Чернігівській – 54 тис. 274 чол. Найчисельнішими були спілки індустріальних галузей, вони налічували майже 579 тис. чол. [19, с. 25].

Однак і на цьому етапі влада спрямувала діяльність профспілок не на гарантії соціального захисту трудящих, а на поступове їх перетворення у слухняних виконавців господарсько-політичних завдань. На зборах профспілок, у пресі мало місце критичне ставлення щодо того, аби профспілки дбали про матеріальне становище своїх членів. Вирішення таких питань розцінювалося як навмисне загострення соціальних протиріч, протиставлення особистих інтересів інтересам колективу чи класу. Але робітники у 20-ті роки працювали в нелегких умовах. Прикладом може слугувати розповідь робітниці Вінницької швейної фабрики: «В майстерні завжди шум, крик, робітники сваряться між собою. Немає рівномірного розподілу роботи серед працюючих. 12 робітників користуються однією праскою. В майстерні робітники плюють на підлогу, утворюють навколо себе нечистоти. Всі користуються однією склянкою, що є недопустимим, оскільки деякі робітники хворіють на туберкульоз. В жіночому відділенні всього одна праска, один стіл, відсутні стільці... Виробниче приміщення дуже темне. В шести маленьких кімнатах працює 70 робітників. Ця тіснота негативно позначається на здоров'ї робітників і продуктивності праці. Далеко негаразд справи з виплатою робітникам зарплати. Вони отримують її вкрай несвоєчасно, а якщо й отримують, то не всю суму» [20, с. 210]. Робітники Турбівської цукроварні скаржилися на низьку зарплатню: «Краще було б жити при старому режимі, - писали вони, - працювати по 14 годин на добу і мати вдосталь хліба, ніж зараз працювати по 8 годин і відчувати скруту» [21, с. 24].

На цьому ґрунті тривали постійні конфлікти між робітниками та адміністраціями як державних, так і приватних підприємств. За офіційними даними у 1922 р. в Україні відбулося 80 страйків робітників і службовців. У 1923 р. на підприємствах республіки виникало по 300 – 400 конфліктів щомісячно. Про страйки з економічними вимогами повідомлялося на конференціях профспілок у 1924 р., причому більше 10% з них відбувалося всупереч забороні профспілок [4, с. 51]. Страйки, які виникають стихійно, непередбачено і дуже рідко організовуються спілками, показують дійсний зв'язок профспілкових організацій з масами. Саме на це звертає увагу на пленумі ЦК КП(б)У у 1926 р. М. Попов: «Цехові і загальні збори приваблюють незначну кількість робітників – активістів, громадських діячів... коли взяти робітничі громадські організації, ці організації кількісно зросли, але не організували роботу всередині себе» [6, арк. 141].

З переходом країни до форсованих темпів прискореної індустріалізації відбувається чергова перебудова роботи профспілок. Саме за цих умов профспілкові організації мають у повній мірі відігравати відведену для них роль «передавального пасу від влади до мас». Профспілкові комітети на місцях переймають на себе функцію безпосередніх провідників економічних програм, сформованих партійними керівниками. Лунають заклики до злиття профспілок із державою. Такі поняття, як колективні договори, соціальне страхування,

третейський суд стають «капіталістичними категоріями». У нових умовах на перший план у роботі профспілкових органів виходять соціалістичне змагання, добровільне зниження розцінок, створення ударних бригад, рух винахідництва і раціоналізації.

У 1928 р. ЦК ВКП(б) приймає постанову про соціалістичне змагання заводів і фабрик, на 1930 р. соцзмаганням в Україні було охоплено 2 млн. робітників [6, с. 212]. Перевірка соцзмагання, його постійний контроль стає для профспілкових комітетів одним із головних завдань. Однак діяльність профспілок у цьому напрямі наштовхнулася на серйозну протидію робітників. Доказами слугують свідчення документів, зокрема, резолюція бюро Вінницького окружного партійного комітету від 3 грудня 1929 р. на доповідь фракції окружної ради професійних спілок по питанню підсумків перевірки соцзмагання. У ній йдеться про те, що організація ударних бригад і ударних цехів в окрузі не набула масового характеру [22, с. 197]. А у інформаційній довідці органів ДПУ за 1929 р. «Про недоліки в розвитку соцзмагання» від 21 червня зазначається: «... робітники ставляться до соцзмагання недовіжливо, вважають, що воно є лише заходом до погіршення їх становища і яке примушують провести під страхом скорочення з роботи». Деякі робітники ігнорують відвідування профспілкових зборів, присвячених соціалістичному змагання. Так, на Макіївському металургійному заводі на такі збори із 300 робітників прийшло лише 42 [23, арк. 34 – 37].

З 1929 р. розпочалися «чистки» у профспілках, які мали «освіжити» професійні кадри, швидкими темпами розгорнути роботу з ліквідації «опортуністів», знищення «тред-юніонізм» у їх діяльності, проведення в життя лозунгу «Профспілки – лицем до виробництва!» Боротьба з «шкідниками» всередині профорганізацій досягла найвищої точки у 1930 р. Як класово і ідеологічно чужих елементів було виключено більше половини членів профспілок. Особливо сильною вона була у спілках, які об'єднували представників інтелігенції, так як саме у ній влада вбачала потенційних опонентів режиму. Натомість, місцеві відділи профспілок співробітничали з каральними органами. Представники ГПУ ставили перед ними завдання про необхідність виявлення політичних настроїв у вузах та наукових закладах.

Після проголошення політики індустріалізації, природно, зросла чисельність робітничого класу, а разом з тим і профспілкових організацій промислових галузей України. Це зростання збіглося з початком колективізації сільського господарства. Формування колективних господарств, відчуження приватної власності та безпрецедентні переслідування на селі зумовили активну міграцію сільського населення до промислових центрів республіки. Однак потрібно зауважити, що низькі заробітки та необхідність прогнати себе і свою родину змушували значну частину промислового пролетаріату не відриватися від сільського господарства. Влада з особливою люттю боролася з цим явищем, звинувачуючи таких робітників у «куркульстві» та зраді класових інтересів. Шпальти робітничих газет та журналів починають майоріти заголовками про небезпеку, яку несуть пролетарській ідеї окремі представники робітничого класу своїм безпосереднім зв'язком з приватною власністю на селі. Про те, як профспілки боролися за ідеологічну чистоту своїх членів, дізнаємося із наступного викривного повідомлення: « У 1928 р. профспілковими активістами Південно-Західної залізниці було виявлено, що один член спілки неофіційно орендує у одного селянина 8 дес. землі, з яких 6 було засіяно маком. А під час збирання маку працювало до 100 чол. найманих робітників, причому керувала справою його дружина» [24, арк. 8]. За відбірковим дослідженням по 20-ти великих підприємствах країни, проведеного центральним комітетом профспілки металістів у 1928 р., по Україні були оприлюднені наступні дані: на заводі м. Балти з 1 тис. 187 робітників 85% були пов'язані із землею, на заводі ім. Леніна м. Дніпропетровська з 4 тис. 468 робітників 55% займалися сільським господарством, на заводі ім. Петровського – з 22 тис. 992 робітників ця частка становила 18 %.

Активісти профорганізацій активно залучалися до створення робітничих загонів з метою їх участі у «розкуркуленні», шефській діяльності та інших масштабних заходах радянської влади. Правда, після виходу директиви від 25 березня 1931 р. «Про повне припинення мобілізації робітників від верстата на потреби поточних кампаній місцевими партійними, радянськими та іншими організаціями», робота профспілкових колективів була націлена на виконання і перевиконання поставлених виробничих завдань. Керівники профспілок перетворилися на мовчазних статистів, які все більше ставилися у залежність від рішень адміністративних органів. Обов'язок визначати матеріальне та соціальне становище робітників брала на себе держава, виходячи із темпів проведення індустріалізації країни.

Прикладом явних перекручень розуміння закликів щодо підвищення ефективності виробництва може слугувати кинута у маси відозва про так званий «режим економії». Нерідко доходило до крайнощів, які полягали у зменшенні заробітної плати, безпідставному звільненні з роботи окремих осіб, згортання передбачених витрат на соціально-культурні потреби, охорону здоров'я, ремонт техніки. Так, на одному з Дніпропетровських заводів адміністрація, проводячи режим економії, скоротила зарплату робітникам і техперсоналу. Адміністрація шахти «Ветка» на Донеччині безпідставно збільшила норми виробітку, а керівництву Уманської філії Цукротресту у циркулярі радили для економії коштів розмовляти по телефону ясно, швидко і не більше трьох хвилин. Отже, альянс профспілкових і компартійно-державних органів надав можливість накопичення коштів для індустріалізації за рахунок прибутків робітників.

Для того, щоб діяльність профспілок була більш ефективною, влада періодично реорганізовувала їх структуру, вона була спрощена, відбулося їх укрупнення, кваліфіковані профпрацівники замінені виборними профактивістами, які не мали спеціальної підготовки.

Таким чином, професійні спілки, створені як справжнє знаряддя компартії в її боротьбі за побудову нового суспільства, виконували функцію вдосконалення державного апарату й сприяли зміцненню диктатури більшовиків. Владна система з їх допомогою контролювала соціальні процеси, посилювала свій ідеологічний вплив і значно полегшувала розв'язання завдання перетворення людини у слухняного виконавця. У роки нової економічної політики роль профспілок дещо змінилася в бік безпосереднього захисту інтересів трудящих, розвивалися певні демократичні засади у їх роботі, але й тоді спроби підвищити значення не мали успіху, оскільки це обмежило б роль правлячої партії. З початку 30-х рр. діяльність профспілок стає важливою ланкою функціонування більшовицької тоталітарної держави.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Будаев П. Работа профсоюзов на частных предприятиях // П. Будаев // – Х: Изд-во «Харьковский рабочий», 1927. – 76 с.; Чувирін М. Профспілки в реконструктивний період // М. Чувирін // – Х: Книж. издат., 1930. – 56 с.
2. Белова Т. Н. Советские профсоюзы в период первой пятилетки // Т. Н. Белова // – М: Госполитиздат, 1954. – 185 с.; Слуцкий А., Сидоренко В. Профсоюзы Украины после победы Великого Октября // А. Слуцкий, В. Сидоренко // – М: Профиздат, 1961. – 231 с; Гинзбург М. А. Профсоюзы Украины в борьбе за восстановление промышленности (1921 – 1925): Автореф. дис. к. и. н. // М. А. Гинзбург // – К., 1963. – 17 с.; Панфилова А. М. Советские профсоюзы в историографии 1917 – 1930 гг. В сб. «Очерки историографии Советского общества». – М:Изд-во Московского ун-та, 1967. – 320 с.; Кондратюк К. К. Профсоюзы Украины на завершающем этапе строительства социализма // К. К. Кондратюк // – Львів, 1985. – 175 с.
3. Даниленко В. М., Касьянов Г. В., Кульчицкий С. В. Сталінізм на Україні: 20 – 30-ті роки. – К., 1991. – 344 с.; Кульчицкий С. В. УСРР в добу нової економічної політики (1921 – 1928 рр.) // В. М. Даниленко, Г. В. Касьянов, С. В. Кульчицкий // – К: Либідь, 1995. – 329 с.
4. Мовчан О. М. Українські профспілки і радянська держава в 20-ті роки // О. М. Мовчан // – К: Ін-т історії України НАН України, 1999. – 277 с.; Мовчан О. М. Українські профспілки в компартійно-радянській системі влади (20-ті рр.) // О. М. Мовчан // – К: Ін-т історії України НАН України, 2004. – 418 с.; Молоткіна В. К. Культурно-освітня діяльність громадських організацій України в умовах НЕПу (1921 – 1929): Автореф. дис. к. і. н. – Переяслав-Хмельницький, 2005. – 19 с.; Веприцький Р. С. Профспілкові організації як громадські захисники соціально-економічних прав людини // Право і безпека. – 2009. - №1. – с. 139 – 144.
5. Кульчицкий С. В. Україна між двома світовими війнами (1921 – 1939) // С. В. Кульчицкий // – К: Альтернативи, 1999. – 217 с.
6. Комуністична партія Радянського Союзу в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК. – К: Політвидав, 1976. – 1008 с.
7. Борисов Л. Численность и состав союзов Украины // Вестник профдвижения Украины. – 1924. - № 41.
8. Касьянов Г. В. Українська інтелігенція 1920-х – 30-х років: соціальний портрет та історична доля // Г. В. Касьянов // – К: Глобус, Едмонтон: Канадський ін-т Українських Студій Альбертського університету, 1992. - 176 с.
9. Златопольський Н. Про праву небезпеку у проффусі // Вестник профдвижения Украины . – 1929. - № 12.
10. Шиян К. Боротьба робітничого класу України за відбудову промисловості, 1921 – 1925 рр. // К. Шиян // – К: Держполітвидав, 1959. – 303 с.
11. Промышленность и рабочий класс Украинской ССР в период восстановления народного хозяйства (1921 – 1925) // Сборник документов и материалов. – К: Политиздат, 1964. – 593 с.

12. Шаповал Ю. Людина і система (штрихи до портрету тоталітарної доби в Україні) // Ю. Шаповал // – К: Ін-т національних відносин і політології НАНУ, 1994. – 270 с.
13. ЦДАВО України, ф. 5, оп. 1, спр. 1362.
14. Вестник профдвижения Украины. – 1924. – № 50.
15. ДАВО, ф. П. 1, оп. 1, спр. 1519.
16. Герасимов Н. Актив партийной организации Украины // Коммунист. – 1924. – 30 марта.
17. Вестник профдвижения Украины. – 1927. – № 10.
18. Профессиональные союзы СССР. 1924 – 1926 гг. Отчёт ВЦСПС к VII съезду профсоюзов. – М: Профиздат, 1926. – 112с.
19. ДАВО, ф. П. 29, оп. 1, спр. 172.
20. Шульга І. Г. Голод на Поділлі // І. Г. Шульга // – Вінниця: Континент-Прим, 1993. – 224 с.
21. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 2, спр. 193.
22. ДАВО, ф. П. 1, оп. 1, спр. 1519
23. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 3017.
24. ДАВО, ф. П. 1, оп. 1, спр. 373.

Стадник Е.А. ПРОФСОЮЗНЫЕ ОРГАНИЗАЦИИ УКРАИНЫ КАК СРЕДСТВО КОММУНИСТИЧЕСКОГО ВЛИЯНИЯ НА НАСЕЛЕНИЕ В 1920-Х – НАЧАЛЕ 1930-Х ГГ.

В работе, на основании изданных и неизданных источников, освещена деятельность профсоюзных организаций в Украине в годы новой экономической политики и в начале 30-х годов, дана их краткая характеристика. Автор показывает процесс превращения профсоюзов в придаток командно-административной системы, складывающейся в 20 – 30-е гг. XX в.

Ключевые слова: профсоюзы, рабочие, законодательство, защита, новая экономическая политика (НЭП), экономическая и культурно-образовательная деятельность, советский режим.

Stadnyk O. THE TRADE UNIONS OF UKRAINE AS A MEANS OF COMMUNIST INFLUENCE ON THE POPULATION 1920 – EARLY 1930s.

This study is based on the published and unpublished sources. It outlines the work of trade union organizations in Ukraine during NEP years and in the 1930s and gives its short description. The author reveals the process of trade unions merge into an appendage of the administrative system.

Key words: trade unions, works, legislation, protection, new economic policy (NEP), economical and cultural-educational activity, Soviet regime.

УДК 930 (308+477.4)

В.В. Поліш

БАЛАГУЛЬСТВО НА ПОДІЛЛІ В 30-40-Х РР. ХІХ СТ. У КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ

У статті досліджується рух балагулів на Поділлі у 30-40-х рр. ХІХ ст., та його ідеологічна спрямованість. З'ясовується період існування руху та межі поширення на Поділлі. Аналізуються передумови та причини виникнення балагульщини, її основні особливості і значення у розвитку та поширенні українських національних ідей.

Ключові слова: балагули, український національний рух, українофільство, польсько-українська шляхта.

Початок ХІХ ст. в Україні характеризується значними суспільно-політичними, етносоціальними та культурними трансформаціями, які в різних регіонах мали свої відмінності. Поділля, в цей період, виділяється рядом особливостей, що мали характерне вираження в процесі зародження та поширення ідей українського національного відродження та формуванні українського руху на початку ХІХ ст. Важливу роль у цьому процесі відігравали громадські рухи, які хоча і ставили перед собою власні, часто доволі відмінні цілі, але все ж мали яскраво виражене проукраїнське забарвлення. Одним із таких рухів на Поділлі початку ХІХ ст. була балагульщина.

Через значний ідеологічний тиск питанням зародження, розвитку та ідейної спрямованості руху балагулів у дореволюційний та радянський час не приділялась достатня увага. Тому перегляд оцінок балагульства, як громадського руху, безсумнівно, має велике наукове значення.